

Voorwoord

Nico van der Meer heeft een goed toegankelijk, goed gefundeerd en vooral praktisch boek geschreven voor leraren die hun leerlingen een faire kans willen geven om te laten zien wat ze kunnen.

Wij hebben al te lang in de missies van onze scholen verklaard dat wij respect hebben voor onze leerlingen en voor individuele verschillen en dat wij de uniciteit van elke leerling zullen erkennen. Dat respect was in feite meer een passief dan een actief respect. Dat wil zeggen: wij erkennen de eigenheid van onze leerlingen, maar we doen daar niets mee (klassikale instructie, niveauwerken, voor ieder dezelfde normprestatie in dezelfde tijd). Die tijd is voorbij, zou je willen zeggen. Het is tijd om vanuit de gerespecteerde verschillen met leerlingen aan het werk te gaan, te handelen, actief respect te tonen. Niet je methode of je toetsen vormen je werkmateriaal, maar de ontwikkelingspotentie van je leerlingen. Dat is je uitdaging als leraar. Je wil al werkend met je leerlingen hen kunnen laten zien wat ze kunnen. Dat is de boodschap van dit boek, dat tegelijk laat zien hoe dat in zijn werk gaat.

Het is een ander mensbeeld dat uit dit boek spreekt: kinderen blijven ook in school eigenaar van hun eigen ontwikkeling, dus medeverantwoordelijk. Met dat laatste erkent een leraar zijn leerling als actor, als actief in de interactie, als partner. Een leraar heeft een leerling als actieve partij ook nodig omdat hij niet kan weten wat een leerling nu bezighoudt of nodig heeft. Leerprocessen zijn in hun gang niet goed voorspelbaar en het is maar beter om ze niet af te dwingen.

Deze leraar-leerlingrelatie in de zin van wederzijdse betrokkenheid vraagt van beiden vertrouwen en geloof in de goede gang van het proces. Maar als dat proces in orde is, komt het resultaat vanzelf en is dat resultaat oké. Dat was het dan, uitkomst van optimale inspanning van leerling en leraar.

De auteur stelt meer dan eens in de tekst de 'waarom'-vraag. Dat wordt in praktijkpublicaties weinig gedaan, want dat is niet praktisch. Het gaat om de 'hoe'-vraag. Maar de 'hoe'-vraag valt gemakkelijker te beantwoorden als je een goed antwoord hebt op de 'waarom'-vraag. Dan heb je namelijk de richting van het antwoord op de 'hoe'-vraag bepaald. Het boek stelt eigenlijk voortdurend de vraag: "Is het wel zinnig wat ik als leraar doe?" Voortdurend wordt de leraar uitgedaagd zijn werk, zijn handelen, te toetsen aan de kennelijke mogelijkheden, motivaties en vragen van de leerling. Want daar werkt hij voor, voor zijn leerlingen. Niets is logischer.

Het kind, de leerling, als eigenaar van zijn ontwikkeling en als eigenaar van zijn leerproces: een kijk op leerlingen die velen niet vertrouwd is. Maar ieder van ons is voor zijn eigen

ontwikkeling volledig uitgerust en vooral gemotiveerd, ook om verantwoordelijkheid te dragen. Het zijn die mogelijkheden van onze leerlingen die vragen om erkenning en bevestiging, om actief respect. Daar is de leraar essentieel, in het oproepen van mogelijkheden en het ontwikkelen van vertrouwen van de leerling zelf in die mogelijkheden. Dat is de hele dag met leerlingen zoeken, zoeken naar de beste match van wat kan en wat aan aanbod daarbij past. Dat is niet het makkelijkste werk, het vraagt toewijding en tegelijk distantie voor reflectie, en ruimte voor een leerling om zijn weg te vinden. Dat vraagt relatie van een bepaalde kwaliteit. Die vind je in dit boek voortdurend tussen de regels door, een relatie die tactvol handelen mogelijk maakt, gebaseerd op respect en vertrouwen.

Minder onderwijzen, meer leren - Handelingsgerichtwerken 2.0 is een modern boek, een boek van deze tijd, waarin leerlingen vragen om mee te kunnen doen en verantwoordelijkheid te dragen en leraren niet meer worden bepaald door wat anderen aan instructie hebben bedacht. Leren en ontwikkeling spelen zich hier, in deze school, in deze klas af.

Luc Stevens,

Emeritus hoogleraar orthopedagogiek & Algemeen directeur Nivoz

Inhoud

Inleiding

Proloog: Veilig naar de overkant	13
1 Handelingsgericht werken: hoe en waarom?	17
1.1 Inspelen op ieders onderwijsbehoeften	17
1.2 Hoe werkt dat dan?	18
1.3 Waarom Handelingsgericht Werken?	19
1.4 Kijken door de ogen van leerlingen	20
1.5 Handelingsgericht Werken 2.0	21
1.6 Opbouw van dit boek	21

Waarom?

2 De school als een fijne plek om te leren	25
2.1 Met elkaar en van elkaar leren	25
2.2 Een fijne school voor leerlingen	25
2.3 Een fijne school voor leraren	26
2.4 Onderzoekende houding	26
3 De goede dingen doen	29
3.1 Verschillende opvattingen	29
3.2 Persoon - proces - resultaat	30
3.3 Houd je doel voor ogen	31
3.4 Keuzes maken is belangrijk	32
4 Een andere tijd	35
4.1 De invloed van het machine-denken	35
4.2 Collectief mentaal model	36
4.3 Overgangperiode	37
4.4 De school als levend systeem	37
4.5 Heroriëntatie op leren en onderwijzen	40
5 De school als een groot gezin	47
5.1 Onvoorwaardelijke steun en acceptatie	47
5.2 Eigenwaarde is een kernwaarde	47
5.3 Samen met verschillen	49

6	Passend onderwijs vraagt omdenken	51
6.1	Meer handen in de klas?	51
6.2	Leren persoonlijk maken	52
6.3	Flexibele organisatie	52
6.4	Invloed van de leraar	53

Hoe?

7	De uitgangspunten van HGW	57
7.1	Doelgericht werken: samen doelen formuleren en evalueren	57
7.2	Wisselwerking en afstemming: wat werkt?	58
7.3	Onderwijsbehoeften: wat heeft de leerling nodig om ... de doelen te bereiken?	60
7.4	De leraar doet ertoe, door ...	62
7.5	Positieve aspecten van kind, leraar en ouders benutten om ...	63
7.6	Constructieve samenwerking tussen school, kind, ouders en professionals ...	65
7.7	De werkwijze is systematisch, in stappen en transparant, zodat ...	65
7.8	De HGW-cyclus	66
8	Misverstanden over HGW	69
8.1	HGW gaat vooral over het hebben van een groepsplan	69
8.2	HGW is te moeilijk voor leraren	70
8.3	HGW is werken in drie niveaugroepen	70
8.4	HGW moet van ...	70
8.5	HGW is vooral veel papierwerk	72
9	De werkwijze van HGW 2.0	75
9.1	Focus op het leren van leerlingen	75
9.2	Anders omgaan met de HGW-cyclus	76
9.3	Vier veranderingen	77

Wat?

10	Plannen: Een groepsplan maken	83
10.1	Groepsplan versus groepsoverzicht	83
10.2	Een krachtig basisaanbod	84
10.3	Heldere doelen in een passende leeromgeving	84
10.4	Schema van de 9 W's	85
10.5	Groepsplan: zet een andere bril op	88
10.6	Bespreken van het groepsplan	92

11	Plannen: Vaardigheden om eigenaar te worden van je ontwikkeling	95
11.1	Procesvaardigheden	95
11.2	Vaardigheden om een bijdrage te leveren aan de klas als een fijne plek om te leren	95
11.3	Vaardigheden om op eigen benen te kunnen staan: leervaardigheden, denkvaardigheden en samenwerkingsvaardigheden	97
11.4	Vaardigheden om vorm en inhoud te geven aan je eigen leren en aan het leren van elkaar en met elkaar	102
11.5	Vaardigheden om te zorgen dat leerlingen 'verstand krijgen van zichzelf' en zichzelf kunnen sturen door het ontwikkelen van een reflectieve houding	104
11.6	Overleg over je keuzes	105
12	Realiseren: Hoe voer je het groepsplan uit?	109
12.1	Doelen zichtbaar maken in de klas	109
12.2	Van groepsplan naar weektaak	112
12.3	Feedback geven en krijgen	115
12.4	Vorderingen bijhouden	117
12.5	Gesprekken voeren met kinderen (en ouders) over leren	118
13	Waarnemen: Het verzamelen van gegevens	123
13.1	Waarnemen en Begrijpen	123
13.2	Mentale modellen	124
13.3	Evalueer het leerproces	129
13.4	Houd een logboek bij	130
13.5	Bekijk de resultaten	130
14	Begrijpen: Begrijpen wat je ziet	133
14.1	Groepsoverzicht	133
14.2	De juiste conclusies	136

Hoe nu verder?

15	Hoe denkt de leraar erover?	141
15.1	Je werkconcept stuurt je handelen	141
15.2	Anders werken betekent anders denken	142
15.3	Je werkconcept ontwikkelen	143
16	HGW 2.0 doe je niet alleen	147
16.1	Veranderingen doorvoeren	147
16.2	Professioneel kapitaal	147

17	In kleine stappen naar een groot resultaat	151
17.1	Zoek je eigen vorm en inhoud	151
17.2	Wat kan de schoolleiding doen?	151
17.3	Samen leren	152
17.4	Van 100% idee naar 15% aanpak	153
17.5	Ontwikkel je leiderschap	155
	Ten slotte	161

Bijlagen

Bijlage 1:	Checklist Opstellen Groepsplan	165
Bijlage 2:	Voor wie verdieping zoekt	168
	Literatuur	170
	Over de auteur	171
	Woord van dank	172

Omwille van de leesbaarheid duiden we leerlingen in dit boek aan als 'hij'.
Leraren duiden we aan met 'zij'. Uiteraard bedoelen we in alle gevallen zowel hij als zij.

Proloog: veilig naar de overkant

Onlangs hoorde ik een mooie vergelijking van een Engelse psycholoog wiens naam niet meer te achterhalen bleek. De gedachte was als volgt:

Je kunt het leven vergelijken met een groot veld dat je moet oversteken.

Bij je geboorte begin je aan de ene kant en je eindigt ten slotte aan de overkant.

Hoe dat veld er precies uit ziet, weet je niet. Wat je onderweg allemaal zult tegenkomen, weet je ook niet.

Er zijn onderweg brede wegen, maar ook kronkelige paadjes. Er zijn uitdagende en inspirerende zaken, maar ook gaten en valkuilen. Er zijn mensen met wie je samen kunt optrekken, maar je kunt ook alleen je weg zoeken.

In zo'n onbekend terrein kun je maar beter heel nieuwsgierig zijn om erachter te komen hoe je het veld het beste kunt oversteken. Waar liggen kansen, wat kun je beter vermijden, wat zou er gebeuren als ... ?

Naarmate je meer kennis, inzicht en vaardigheden ontwikkelt, samen met een nieuwsgierige houding, heb je meer kans om verantwoorde risico's te nemen en het onbekende terrein op een voor jou goede manier over te steken.

Als ouders en als leraren is het onze taak kinderen zo goed mogelijk voor te bereiden op het zelfstandig oversteken van het veld. Hoe doen we dat? Wat geven we kinderen mee voor onderweg? Wat willen we kinderen leren om hun weg te vinden in een steeds veranderend veld? Een veld waarvan ook wij niet precies weten wat het kind zal tegenkomen op zijn pad.

Om antwoord te geven op deze vraag, dienen we stil te staan bij wat we elke dag doen in onze omgang met kinderen. Waar zijn we op uit en hoe proberen we dat voor elkaar te krijgen? Hoe kunnen we kinderen helpen hun potentieel, hun mogelijkheden te laten groeien zodat ze kunnen worden wie ze zijn? En meer persoonlijk: wat draag ik bij aan hun ontwikkeling tot volwassenen die verstand hebben van zichzelf, die oog hebben voor elkaar en verantwoordelijkheid nemen voor een leefbare samenleving? Wat kan ik ze meegeven zodat ze opgroeien tot mensen die niet alleen denken aan 'ik' en 'hier en nu', maar ook aan 'de ander' en aan 'daar' (andere plekken in de wereld) en 'straks' (de toekomst en zorg voor de wereld).

De kunst is dit soort grote vragen te vertalen naar je dagelijkse doen en laten met kinderen. Hierin wordt het onderwijs betekenisvol. Dit voor elkaar krijgen is niet altijd makkelijk, maar het vinden van antwoorden op de vraag 'Hoe doe je dat?' lukt beter als je weet waaróm het voor jou belangrijk is. Als je weet waarvoor je het doet.

In dit boek beschrijf ik hoe een school Handelingsgericht Werken (HGW) kan gebruiken als methodiek om onderwijs te creëren waarin elk kind tot zijn recht komt. Als een mogelijk antwoord op de 'hoe-vraag': Hoe maak je van een school een fijne plek om te leren en te leven en jezelf breed te ontwikkelen tot wie je in de kern al bent? De school als fijne plek, zowel voor kinderen als voor leraren. Een plek waar iedereen erbij hoort en meetelt, en waar goede resultaten er vanzelfsprekend bij horen.

Nico van der Meer

Van HGW naar HGW 2.0

In dit boek bouw ik voort op het begrip Handelingsgericht Werken (HGW) zoals dat bekend is geworden uit de publicatie *Handelingsgericht werken: een handreiking voor het schoolteam* (Pameijer, N., Beukering, T. van, & Lange, S. de (2009) | Leuven: Acco). Sinds die tijd zijn er meerdere publicaties verschenen waarin aspecten van HGW verder zijn uitgewerkt en toegelicht.

In deze publicatie spreek ik van Handelingsgericht Werken 2.0, waarbij ik me realiseer dat ik met name inzoom op de werkcyclus van HGW. Handelingsgericht Werken gaat echter over meer dan de werkcyclus. HGW is het overkoepelend kader met zeven uitgangspunten die op verschillende niveaus zijn toe te passen:

1. binnenschools voor de hele groep (de basis) = de werkcyclus HGW;
2. binnenschools voor een enkele leerling (in een leerlingbespreking of SOT);
3. bovenschools door begeleiders SWV (handelingsgerichte diagnostiek en handelingsgericht arrangeren);

In dit boek ligt de focus op wat er in de klas gebeurt. Op de vraag wat elk kind nodig heeft om de doelen die je wilt bereiken ook daadwerkelijk te bereiken. Op de manier waarop leraren en kinderen (en ouders) samen het onderwijs vorm en inhoud geven.